

فاكتەرە مرۆپپەكانى كار دەكەنە سەر دابەشبوونى دانىشتوان

يەكەم: چالاكىە ئابوورپپەكان : پىناسەى پىشە ئەو چالاكىيە ئابوورپپەى كە مرۇف لە ريگايانەو سەرچاوەكانى زىانى

تيايدا دەست دەكەويت پى دەگوتريت پىشە

جياوازى جۇرى پىشە لە لايەكەو پەيوەندى بە ژىنگەى سروشتى و لە لايەكى ترەو پەيوەندى بە توانا ئادەمى و رادەى پىشكەوتنى شارستانى ھەيە. جۇرەكانى پىشە

✘ ۱- كۆكردنەو ھەلگرتنەو (بۆشمەنەكان لە بيايانى كەلھارى و ئوسترالىە رەسەنەكان لە ئوستراليا)

✘ ۲- راوگردن (ئەسكىموكان لە ئالاسكاو كرىنلاندى باكوورى سىپىرياو لايەكان لە باكوورى ئەسكەندنافيا)

✘ ۳- شوانكارە (رووبەرىكى فراوان لە ھەردوو قارەى ئاسياو ئەفرىقىا دەگرتەو) لە بازنە پانەكانى ناوەرست (

شيوازى دابەشبوونى دانىشتوان لە گۇراندايە بەھۇى جوولەى بەردەواميان.

ھەرودھا تاوانەكانى سىپى پىستەكان لە ئەفرىقىا بووبە مايەى كەمكردنەو دانىشتوانى ئەم كىشورە لە پانتايەكى فروانى كىشورەكە، ھەرودھا سىياسەتى حكومەتیش زۆر جار پۇلى گەورەى لەسەر دابەش بوونى دانىشتوان دەبىت چاكتىن نمونەش لىردا ئەو سىياسەتە بوو كە حكومەتى عىراقى لە سىيەكانى سەدەى رابردووە دژ بە گەلى كوردستان پەپرەوى كردوو كە ئەويش خۇى لە كاولكردنى گوند و پراگويزانى خەلكەكەى بۆ ئۆردگا زۆرە ملېكان دەبىنەو كەسەرئەنجام كاريگەرى زۆرى لەسەر دابەش بوونى دانىشتوان لە ھەريىمى كوردستان ھەبوو . ھەرچى پىشەى پىشەسازىيە: لە توانايدا ھەيە پىداويستى ژمارەيەكى زۆرى دانىشتوان دەستە بەر بكات ھەر بۇيە چرى دانىشتوان لەم پىشەيە زۆر بەرز دەبىتەو لە گەل بوونى جياوازى ئەم چرىيە لە پىشەسازىيەكەو بۆ يەكىكى تر بەجۇرىك لە ھەر يەك لە پىشەسازىيەكانى چىمەنتۆو ھارىنى گەنم كەمدەبىت كەچى ئەم چرىيە بەرز دەبىتەو لە پىشەسازى دەرمان و دروستكردنى كاتزىمىر . جىگاي ئامازە بۆكردنە پىشكەوتنى تەكنەلۇژى لەم سالانەى دوايىدا كاريگەرى لە سەر كەمبوونەو چرى دانىشتوان لە ناوچە پىشەسازىيەكان ھەبوو ھەر بۆ نمونە (رۇبۇت) لە زۇرىك لە پىشەسازىيەكان شوينى مرۇفى گرتۆتەو .

لىردا دەكرىت بلىين كە پىشەى بازىرگانى بەچرتىن جۇرەكانى چالاكى ئابوورى دادەندىريت دوا بەدواى ئەو پىشكەوتن

گەورەيەى كە بە سەر ئەو چالاكىيەو بازارەكاندا ھاتوو

دووم : ريگاي ھاتووچۇ: ھەك فاكترىكى مرۇپى، بايەخ و كاريگەى زۆرى لەسەردابەشبوونى دانىشتوان ھەيە، بە جۇرىك ئەو ناوچانەى كە دەكەنە سەر شا ريگا سەرەكى يەكانى ھاتووچۇ بە شىوئەيەكى گشتى چرى دانىشتوانيان تىدا زۆرتىر دەبىت لەو ناوچانەى كە لا تەرىك و دوورە دەستىن، جگە لەو پىگەى ناوچەكە و جۇرى ريگاكەش كاريگەرى دەبىت لە سەر كۆبوونەو دانىشتوان، بە جۇرىك ئەگەر ولاتى روسيا بە نمونە وەربرىن تىبىنى ئەو دەكەين كە دواى راکشانى ھىلى ئاسنى لە سىبىريا ژمارەيەكى زۆر لە جى نشىنگەى ئادەمى بە درىژاي ئەم ھىلە لەوبەرەو ئەو بەرى دەرکەوتن . ھەرودھا لە شارى ھەدىسەى رۇژئاواى عىراقىش بوونى ھەر سى جۇرى ريگاي ئۆتۆمبىل و ئاسن و رووبار كاريگەريان لە سەر دەرکەوتنى چەندىن كۆبوونەو دانىشتوان بە درىژاي ئەم ھىلانە ھەبوو، بە شىوئەيەكى پىشەى نىشەجى بوون (سكن) و پىشەسازى و سەوزايى يەك لە دواى يەك لە دوورى ھەر سى جۇرى ھىلەكە دەرەكەون، پىگەى ناوچەكەش زۆر جار كاريگەرى دەبىت لە سەر بوونى ژمارەيەكى زۆر لە ھىلەكانى ھاتووچۇ بە جۇرىك شارى بەغداد كە لە ناوەرستى عىراقە و لە ناوچەيەكى تەختان ھە لكەوتوو پاپتەختى عىراقە وى كردوو كە زۆربەى ريگاكانى ھاتووچۇ لەم شارە و بەرەو ئاراستە جىجىياكانى ولاتەكە درىژ ببنەو ئەم فاكترەش لە پال فاكترەكانى تر وى كردوو كە زياتر لە پىنج يەكى دانىشتوان عىراق لەم شارەدا كۆبىنەو .

سىيەم / فاكترەى كارگىپى: ئەم فاكترە كاريگەرى گەورەى لەسەر دابەشبوونى دانىشتوان ھەيە، ھەك ئاشكرايە مەلئەندى يەكە كارگىپىيەكان بە بەراورد لەگەل گوندەكان جىگاي بايەخپىدانى زياترن لە لايەن لىپرسراوانەو. ئەم بايەخەش بە پىي رىزبەندى پەلى يەكە كارگىپىيەكان دەگۆپىت، لە ولاتى عىراقىشدا دابەشبوونى يەكە كارگىپىيەكان لە بچووكترىن يەكەى شارنشىنى كە (ناحىيە) يە دەست پىدەكات بەرە و (قەزا) ئنجا (پارىژگا) دواترىش پاپتەخت. ئەم رىزبەندىش لە دابەشبوونى پەلى يەكە كارگىپىيەكان كاردەكاتە سەر جياوازى رادەى كۆبوونەو دامودەزگا حكومى و خزمەتگوزارىيەكان تىياندا بە

شېۋىيەكى گىتتىش ئەم دامودەزگايانە لە پايتەخت زۆرتىن وەك لە پارىژگا لەوانىش زۆرتىن وەك لە (قەزا) و لەمەى دوايشىيان زۆرتىر دەبن لە (ناحىيە)، جىاوازى لە پېشكەشكردنى خزمەتگوزارىيەكان بەپىي جىاوازى رىزبەندى پەلە يەكەكان كارىگەرى زۆرى لە دابەشبوون و چرى دانىشتواندا دەبىت، بە جۆرىك دانىشتوان ئارەزووى زىاتىرى نىشتەجى بوون دەكەن لەو يەكەكانەى كە پەلە كارگىپرى بەرزترىان ھەيە ئەمەش كاردەكاتە سەر جىاوازى ژمارە و چرى دانىشتوان بە پىي رىزبەندى يەكەكان. ھەرچى گوندەكانن لە ئەنجامى كەمى يان نەبوونى ئەم دامودەزگايانە تىياندا چرى و قەبارەى دانىشتوانيان تىدا كەم دەبىت.

چوارەم / ھاكتەرى مېژووى : كارىگەرى بەرچاويان لەسەر دابەشبوونى جوگرافى دانىشتوان ھەيە، چونكە پەيوەندىيەكى راستەوانە لە نىوان مېژووى نىشتەجى بوونى ئادەمى و ژمارە و چرى دانىشتوان بەدەدەكرىت، بەجۆرىك تا مېژووى ئاكنجى بوونى دانىشتوان لە ناوچەيەك كۆنترىبىت ئەوئەندە چرى دانىشتوان لەم ناوچەيە زىاتىر دەبىت، جگە لەو كۆنى ئەم مېژووى كارىگەرى بەر چاوى لە سەر زۆر بوونى قەبارەى دانىشتوان دەبىت بە جۆرىك گەر ھەردوو كىشورەى ئەوروپا و ئەمىرىكاى باكور بەراورد پى بكەين لەگەل ئەوئەى ئەم دوو كىشورە لە رووى بارودۆخى سىروشتى و مرۆپىيە تاراددەيەكى زۆر ھاوشىوون، كەچى قەبارە و چرى دانىشتوان لە كىشورەى ئەوروپا زۆر زىاتىرە لە ژمارە و چرى دانىشتوان لە كىشورەى ئەمىرىكاى باكور لەگەل ئەوئەى كە تىوانا سىروشتىيەكانى كىشورەى ئەمىرىكاى باكور زۆر زىاتىرە لە كىشورەى ئەوروپا، كەدىارە ھۆكارى سەرەكى لىردا بۆ ھاكتەرى مېژووى دەگرىتەو بەم پىيەى كە كىشورەى ئەمىرىكاى باكور تازىيە و ھەرچى ئەوروپا يە كىشورەيكى كۆنە و ھەر لە كۆنەو ئەدەمىزادى تىدا نىشتەجى بوو .

پىنجەم / شەرو ھاكتەرە رامىارىيەكان : ئەو شەر و كىشە رامىارىيەكانەى كە لە نىوان ولاتاندا رپو دەدەن كارىگەرى زۆرىان لەسەر دابەش بوونى دانىشتوان دەبىت چونكە دەبنە ھۆى كۆچ كردن يان رەوى بەزۆرى دانىشتوان ئەمەش كارىگەرى لەسەر دابەش بوونى دانىشتوان لەنىو بەشەكانى دەبىت وەك ئەوئەى لە كىشورەى ئەوروپا رويدا لە كاتى جەنگى جىھانى دووم كە بوو ھۆى كۆچ كردنى (۳۰) ملىون كەس لە نىو ولاتەكانى كىشورەكە، ھەرودە لە نىمچە كىشورەى ھىندىش گۆرانىكى گەرە بەسەر دابەش بوونى دانىشتوان ھات لە ئەنجامى ئەو سىياسەتەى كە كۆلۇنىانىزمى بەرىتانىا پىادەى كرد كە خۆى لە دابەش كردنى ئەو ناوچەيە بوو بۆ سەر دوو دەولەت ھىند و پاكستان لە ۱۷ئابى ۱۹۴۷ لەسەر ئەو بنەمايەى كە يەكەمىيان زۆرىنەى ھىندۇسن و دوومىيان زۆرىنەى موسلمانن ئەوش بوو ھۆى كۆچكردنى زىاتىر لە (۱۸) ملىون كەس لە نىو سنوورى ئەو دوو ولاتە، كە بى گومان ئەمەش كارىگەرى لەسەر دابەش بوونى دانىشتوانەكەى ھەبوو ھەرودە تىوانەكانى سىي پىستەكان لە ئەفرىقىا بووبە مايەى كەمكردنەوئەى دانىشتوانى ئەم كىشورە لە پانتايەكى فروانى كىشورەكە، ھەرودە سىياسەتى حكومەتىش زۆر جار رۆلى گەورەى لەسەر دابەش بوونى دانىشتوان دەبىت چاكتىن نمونەش لىردا ئەو سىياسەتە بوو كە حكومەتى عىراقى لە سىيەكانى سەدەى رابدووە دژ بە گەل كوردستان پەپرەوى كردووە كە ئەوئەى خۆى لە كاولكردنى گوند و راگويزانى خەلكەكەى بۆ ئۆردگا زۆرە ملىكان دەبىنىووە كەسەرئەنجام كارىگەرى زۆرى لەسەر دابەش بوونى دانىشتوان لە ھەرئەمى كوردستان ھەبوو .